

BAB I

BUBUKA

1.1 Kasang Tukang Panalungtikan

Réa anu nganggap yén kabudayaan idéntik jeung kasenian. Réa deui anu matalikeun kabudayaan jeung sagala hal anu tradisional. Dua anggapan éta téh, bisa jadi bener saupama ditilik secara heureut, lantaran kasenian jeung hal-hal anu tradisional téh minangka hasil tina kabudayaan. Sacara jembar kabudayaan téh minangka hasil tanaga, karep, pikiran sarta parasaan manusa guna nambahán kasenangan jeung kani'matan ku rupa-rupa akal (Danadibrata, 2006:108).

Patali jeung éta budaya téh diwangun ku unsur-unsur anu sipatna universal. Nurutkeun Koentjaraningrat (2009:165), unsur nu ngawangun budaya téh aya tujuh, nyaéta 1) sistem réligi, 2) sistem organisasi kamasarakatan, 3) sistem pangaweruh, 4) basa lisan jeung tinulis, 5) kasenian, 6) sistem pakasaban, jeung 7) sistem téknologi jeung pakakas. Sakabéh ieu unsur saenyana minangka eunteung tina kahirupan masarakat. Tapi gumulungna kahirupan masarakat antara wewengkon hiji jeung wewengkon séjéenna tangtu béda-béda. Ku sabab kitu, hasil kabudayaanana ogé tangtu béda-béda sarta miboga sipat nu has. Salian ti éta, budaya ogé miboga sipat nu dinamis saluyu jeung kamekaran jaman.

Nilik kana wujudna, kabudayaan téh dibagi kana dua bagian, nyaéta kabudayaan materil jeung kabudayaan non materil. Wangun kabudayaan materil nyaéta nu mangrupa cipta, rasa, karsa jeung karya manusa nu ngawujud barang. Kabudayaan non-materil nyaéta hasil karya, cipta, rasa, karsa manusa nu mangrupa adat-istiadat, aturan-aturan, élmu pangaweruh, agama, seni, jsb.

Dua wujud kabudayaan di luhur téh, antra némbongkeun yén hasil kabudayaan téh teu ukur anu ngajanggélék wujudna, tapi aya ogé anu teu katingal wujudna atawa abstrak.

Nilik kana hasilna, tangtu réa boh éta anu wangun matérial, boh anu wangun non-matérial. Salasahijina anu nyampak di Kacamatan Babakan Kabupaten cirebon. Contona nyaéta muludan, nadranan (pésta laut), sintréni, tarling, tayuban, upacara adat ritus tiwu pangantén, jrrd.

Hasil kabudayaan anu wangunna non-matériel saperti anu dicontokeun di luhur, tangtu teu salawasna éksis, dina harti, éta hasil kabudayaan téh sakapeung kagerus ku kabudayaan séjenna. Tapi sagégéneun éta, aya sawatara kabudayaan anu tetep éksis, samalah aya ogé anu diadumaniskeun antara kabudayaan éta daerah jeung kabudayaan luar, anu disebut ogé akulturasi.

Kaitung réa kabudayaan anu diciptakeun tina hasil akulturasi, misalna waé dina konsép bangunan. Contona Borobudur, Prambanan, Mendut, jsb. Kitu deui dina pasualan kasusastraan contona kisah-kisah Ramayana jeung Mahabarata, anu caritana dumasar kana épos ti India, tapi hasil karya masarakat Sunda alam harita némbongkeun bédéaan, saperti ayana tokoh Arjuna Wiwaha jeung Déwa Rucita (Rosidi, 2011:31).

Kaayaan di luhur saenya minangka wangun kréativitas masarakat Sunda alam harita, anu hasil ngadumaniskeun antara kebudayaan Sunda jeung kabudayaan luar (India). Lian ti éta, kaayaan di luhur téh némbongkeun yén kabudayaan Sunda téh mampu nyanghareupan kabudayaan luar anu alam harita geus asup.

Ayatrohaédi dina Rosidi (2011:29), nepikeun yén mampuna kabudayaan Sunda dina nyanghareupan kabudayaan luar téh disebut ogé, kaarifan lokal. Istilah kearifan lokal nyaéta tarjamahan tina “*local genius*”. Nu mimiti ngawanohkeun istilah “*local genius*” nyaéta Quartich Wales, dina taun 1948-1949. Nurutkeun Undang-undang Republik Indonesia Nomer 32 Tahun 2009 (dina Marfai, 2012:35) nétélakeun yén, kearifan lokal nyaéta ajén-ajén luhur nu aya dina tata kahirupan masarakat diantarana pikeun ngamumulé lingkungan hirup nu lestari. Leuwih jauh kearifan lokal muncul dina hiji sistem kahirupan dina hiji masarakat nu mangrupa wujud hiji kearifan lingkungan.

Pikeun ngungkab jeung maluruh kabudayaan anu ngandung kaarifan lokal, tangtu kudu matalikeun jeung hasil kabudaayaan hiji masarakat katut péso analisisna. lebah dieu panalungtik nyokot conto hasil kabudayaan anu wangunna non-material nyaéta Upacara Adat Ritus Tiwu Pangantén anu satuluyna disingget

UARTP, ngagunakeun dina nganalisisna ngagunakeun pésó analisis struktur-sémiotik.

Digunakeunana analisis struktur-sémiotik téh lantaran dianggap hiji kaédah atawa métode anu udagan utamana nyaéta pikeun ngalelempeng atawa méré pangajén ka para panalungtik dina ngalaksanakeun panalungtikanana anu leuwih nyosok jero ngeunaan hiji objék kajian. Strukturalisme lahir pikeun ngabedah kaitan-kaitan atawa unsur dina hiji objék. Tina hubungan kasebut, tumuwuh sawatara rupa tanda atawa “*basa*” anu ngécéskeun wangun jeung pungsina (kaitanana). Ku sabab kitu, strukturalisme ogé disebut hiji kaédah pengkajian modérn anu intina élmu sains tanda (sémiotics) dina Koswara (2011:13).

UARTP nyaéta salahiji kabudayaan nu aya di tatar Sunda, hususna di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, nu mangrupa upacara pangantén tiwu nu diarak ti Gedong Sanggar Madu (Balé Patemon PG Térsana Baru) nepi ka jero pabrik gula Tersana Baru. Anu dina prak-praknana miboga tanda-tanda anu hayang dikomunikasikeun ka masarakat balaréa.

Éta hal téh luyu jeung pamanggih Peirce, anu nyebutkeun yén tanda téh mangrupa sarana manusa dina komunikasi. Salian ti éta, ku ayana tanda manusa bakal méré ma’na kana sagala hal nu nyampak di alam dunya (Sudjiman jeung van Zoest, dina Pudéntia 2008:323).

Salasahiji tanda anu témbong dina UARTP téh lebah prak-prakanana anu miboga udagan pikeun ngébréhkeun rasa sukur kana hasil panén taun kamari, sarta ngébréhkeun rasa sukur ka Allah Swt nu geus méré berkah kana hasil panén nu mucekil.

Tapi anu matak hémeng téh karéréan masarakat anu aya téh, ukur lalajo bari jeung teu maham naon anu ditepikeun dina tata cara prak-prakan UARTP, utamana mah jarang aya nu ngalenyepan ajén kéarifan lokal nu nyampak dina upacara adat ritus tiwu pangantén.

Panalungtikan ngeunaan UARTP masih saeutik, di antarana waé skripsi nu judulna “Unsur Séni Tari pada Upacara Adat Ritus Tiwu Pengantin di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon”, ku Léni Marliani tahun 2002 jeung skripsi nu

judulna “Gaya Basa dina Puisi Kidung Tiwu Pangantén di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon” ku Fiet Haryadi dina taun 2002.

Ieu panalungtikan rék nuluykeun panalungtikan saméméhna, ngan panalungtikan nu ieu bakal leuwih jero, nyaéta ngeunaan ajén kérifan lokal nu nyangkaruk dina UARTP ditilik tina unsur sturktural sémiotikna.

Dina UARTP nyangkaruk unsur struktural nu dina enas-enasna mah miboga harti yén hiji karya sastra di masarakat mangrupa hiji beungkeutan lantaran aya réaksi anu timbal balik antara bagian-bagianana jeung kajelasanana. Salian ti unsur struktural, dina UARTP ogé nyangkaruk unsur sémiotik nu mangrupa kajadian sacara terus-terusan nu mangrupa hiji interprétasi nu ngahasilkeun data anyar nu ngawakilan objék nu anyar jeung bakal ngahasilkeun interprétasi nu lianna nu mangrupa sastra lisan. Ku lantaran kitu perlu ayana panalungtikan ngeunaan ajén kérifan lokal UARTP nu ditilik tina kajian struktural jeung sémiotikna.

Ieu panalungtikan dipiharep bakal ngawanohkeun salasahiji kabudayaan nu aya di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon ka luareun masarakat Kabupatén Cirebon, mikawanoh ajén kérifan budaya lokal dina UARTP nu ditilik tina kajian struktural jeung sémiotikna, sarta hasil ahir dina ieu panalungtikan dipiharep bisa jadi alternatif ka guru-guru pikeun ngawanohkeun kabudayaan lokal ka para siswa di sakola-sakola SMP di wilayah Kabupatén Cirebon hususna, di wilayah Jawa Barat umumna, sangkan apal kana kabudayaan UARTP.

1.2 Watesan jeung Rumusan Masalah

1.2.1 Watesan Masalah

UARTP mangrupa salah sahiji kabudayaan nu nyangkaruk di lingkungan Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon nu dilaksanakeun di Pabrik Gula Tersana Baru dina raraga upacara sukuran kana hasil tatanén tiwu. Para patani miharep ku cara sukuran, hasil panén bakal ngaronjat unggal taun. Kabudayaan UARTP kudu dijaga tur dimumulé sangkan teu leungit tina *peradaban* kamajuan jaman jeung asupna kabudayaan deungeun nu bakal mangaruhan kabudayaan UARTP malah

bisa leungit éta kabudayaan.

Dina prak-prakanana, loba acara kagiatan nu aya UARTP ti mimiti tatahar nepi ka ahir kagiatan. Anu lalajo, dina prak-prakan UARTP lain ngan saukur masarakat di sabudeureun Pabrik Gula Tersana Baru wungkul, tapi loba masarakat ti luar Kabupaten Cirebon.

Luyu jeung nu ditepikeun dina kasang tukang, yén dina UARTP nyangkaruk unsur struktural jeung unsur sémiotik. Ku lantaran kitu, ieu panalungtikan diwatesanan nyaéta medar runtusan UARTP (taun 2000 ka tukang jeung taun 2001 nepi ka taun 2013) di Pabrik Gula (PG) Térsana Baru Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon sarta medar ngeunaan komponén, alat, prosés, jeung palaku ditilik tina ma'na tanda jeung fungsina.

1.2.2 Rumusan Masalah

Dumasar kana watésan masalah tadi, nu jadi masalah dina ieu panalungtikan dirumuskan dina kalimah ieu di handap.

- a. Kumaha sajarah Pabrik Gula Tersana Baru jeung sajarah UARTP?
- b. Kumaha struktur UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon?
- c. Unsur-unsur sémiotik naon baé nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon?
- d. Kumaha ajén jeung pungsi UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon?
- e. Ajén kearifan lokal nu kumaha nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon?

1.3 Tujuan Panalungtikan

1.3.1 Tujuan Umum

Sacara umum, ieu panalungtikan dipiharep bisa ngadéskripsikeun jeung ngulik sacara struktural sémiotikna, konsep jeung fungsi UARTP di masarakat,

jeung ajén kearifan lokal nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon.

1.3.2 Tujuan Husus

Sacara husus, ieu panalungtikan ngeunaan UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon pikeun ngadéskripsikeun:

- a. sajarah Pabrik Gula Tersana Baru jeung sajarah UARTP;
- b. struktur UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon;
- c. unsur-unsur sémiotik nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon;
- d. ajén jeung pungsi UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon;
- e. ajén kearifan lokal nu kumaha nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon;

1.4 Mangpaat Panalungtikan

1.4.1 Mangpaat Tioritis

Ieu panalungtikan sacara tioritis dipiharep aya mangpaatna pikeun:

- a. kamekaran élmu pangaweruh ngeunaan kabudayaan Sunda;
- b. meunangkeun gambaran anu teges ngeunaan UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon nu dilaksanakeun ku Pabrik Gula Tersana Baru pikeun masarakat Babakan jeung sabudeureunna dina nanjurkeun tradisi/adat Sunda;
- c. inventaris naskah akademis ngeunaan UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon. Ku ayana ieu naskah akademis dipiharep masarakat adat Sunda hususna mibanda rujukan kumaha saéstuna ngamumulé UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon.

1.4.2 Mangpaat Praktis

Ieu panalungtikan sacara praktis dipiharep miboga mangpaat pikeun:

- a. nambahana wawasan ngeunaan struktural sémiotik, ajén, pungsi, jeung ajén kearifan lokal dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon jeung sabudeureunna;
- b. dina panalungtikan satuluyna nu sarua sangkan bisa teleb dina nalungtik ngeunaan UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon;
- c. alternatif bahan pangajaran dina wacana ngeunaan UARTP di sakola-sakola SMP di Kabupaten Cirebon;

1.5 Struktur Organisasi Tésis

Hasil-hasil dina ieu panalungtikan disusun lima bab kalawan sistematika sakumaha ieu di handap.

BAB I Bubuka, mertélakeun perkara kasang tukang panalungtikan, idéntifikasi watesan jeung rumusan masalah, tujuan panalungtikan, mangpaat panalungtikan, anggapan dasar, struktur organisasi tésis.

BAB II Ulikan Tiori, Anggapan Dasar, jeung Raraga Mikir, mertélakeun perkara kabudayaan jeung kajian budaya, folklor, wangun-wangun folklor, konsép jeung dasar tiori pungsi folklor, parobahan folklor (wacana lisan) ka tulisan, upacara adat titus tiwu pangantén, kearifan lokal, dampak positip mertahankeun budaya lokal, dampak negatip mertahankeun budaya lokal, struktural semiotik, anggapan dasar, jeung raraga mikir.

BAB III Metode Panalungtikan, mertélakeun perkara tempat, populasi jeung sampel panalungtikan, desain panalungtikan,métode panalungtikan, métodologi panalungtikan sastra lisan, wangenan operasional, instrumen panalungtikan,tehnik ngumpulkeun data, tehnik analisis data, lengkah ngolah data.

BAB IV Analisis Data, mertélakeun perkara sejarah Pabrik Gula Tersana Baru, sejarah upacara adat ritus tiwu pangantén, waktu UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, tempat UARTP di Kacamatan Babakan Kabupaten

Cirebon, palaku jeung alat UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, tahapan-tahapan UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, unsur-unsur sémiotik nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, konsép jeung pungsi dina UARTP di Kacamatan Babakan Kabupatén Cirebon, ajén kearifan budaya lokal nu aya dina UARTP di Kacamatan Babakan kabupatén Cirebon.

BAB V Kacindekan jeung Saran, mertélakeun perkara kacindekan jeung saran anu dipedar ti bab I dugi ka bab IV.